

Марія ЯТЧУК,

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри практичної психології
Інституту кримінально-виконавчої служби
Національної академії внутрішніх справ

**СУЧАСНИЙ СТАН РОЗРОБЛЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ
ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ПРАЦІВНИКІВ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ
СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

У статті розкрито сучасний стан розробленості проблеми формування психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань. Розглянуто особливості формування психологічної компетентності працівників Державної кримінально-виконавчої служби України у процесі проходження служби та фахової підготовки.

***Ключові слова:** професійна компетентність, психологічна компетентність, професійна психологічна підготовка, професійно важливі якості, розвиток психологічної компетентності.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. У процесі виконання кримінального покарання в органах та установах виконання покарань виникає питання забезпечення ефективності здійснення професійної діяльності працівниками Державної кримінально-виконавчої служби України. Ефективність професійної діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби (далі – ДКВС) України значною мірою залежить від рівня розвитку психологічної компетентності. У зв'язку з цим вбачається доцільним вивчення проблеми формування психологічної компетентності персоналу органів та установ виконання покарань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У юридичній психології окремі аспекти психології особистості та професійної діяльності працівників органів та установ виконання покарань безпосередньо чи опосередковано досліджували В. А. Костенко, В. С. Медведєв, О. В. Сахнік, В. М. Синьов, О. С. Третяк, В. І. Цюх та інші. Проте питання формування психологічної

компетентності персоналу органів та установ виконання покарань розроблені недостатньо, що й зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є вивчення сучасного стану розробленості проблеми формування психологічної компетентності персоналу органів та установ виконання покарань.

Виклад основного матеріалу дослідження. У юридичній психології висвітлено окремі аспекти проблеми формування психологічної компетентності працівників органів внутрішніх справ, органів та установ виконання покарань.

Так, у дисертації О. С. Губаревої «Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС» [1] вивчено психологічні особливості формування професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ. Розглянуто існуючі підходи щодо формування професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ й здійснено психологічний аналіз сучасного стану проблеми формування належного рівня професійної компетентності. Крім того, на підставі системного підходу виділено й обгрунтовано комплекс вимог до професійної компетентності та професіоналізму працівників органів внутрішніх справ. Побудовано психограму, яка містить характеристику якостей, що відповідають багаторівневій ієрархічній структурі психіки працівника органів внутрішніх справ. Під час дослідження було застосовано комплекс методів професійного відбору, який відповідає структурі створеної професіограми та дозволяє визначати основні професійно важливі психологічні якості персоналу органів внутрішніх справ, а саме: мотиваційно-цільові, інтелектуальні, комунікативні, регуляторні, характерологічні. Розроблено модель діяльності керівника підрозділу органів внутрішніх справ.

О. С. Губарева вважає, що формування професійної компетентності працівників органів внутрішніх справ залежить від трьох умов: правова освіта, спеціальна службова підготовка, формування професійно значущих якостей особистості [1]. У нашому випадку, для формування психологічної компетентності працівників органів та установ виконання покарань потрібно

психологічні знання, спеціальні психологічні вправи та тренінги, що спрямовані на формування професійно значущих умінь та розвиток професійно значущих якостей особистості.

В. А. Костенко у дисертації «Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ» [5] розглядає питання формування професійної компетентності майбутніх фахівців з нагляду та безпеки установ виконання покарань у процесі фахової підготовки. Розкриває особливості та специфіку професійної діяльності молодшого начальницького складу установ виконання покарань; обґрунтовує поняття і сутність професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ та розробляє її структуру, яка передбачає наявність компонентів: ціле-мотиваційного, змістового, предметно-практичного, особистісного, рефлексивного; з'ясовує проблеми формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ. Виявляє критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності молодшого інспектора відділу нагляду і безпеки установ виконання покарань в процесі фахової підготовки; визначає комплекс педагогічних умов, що сприяють підвищенню ефективності формування професійної компетентності майбутніх фахівців з нагляду та безпеки установ; розробляє та експериментально перевіряє модель формування професійної компетентності майбутніх фахівців з нагляду та безпеки установ в процесі фахової підготовки. Ми ж вважаємо, що доцільно формувати психологічну компетентність, як важливу складову професійної компетентності, персоналу ДКВС й під час проходження служби.

В. С. Медведєв пропонує формувати, розвивати та удосконалювати у працівників ДКВС наступні психологічні характеристики:

професійно значущі пізнавальні якості (спостережливість, пам'ять, тощо);
професійні уміння врахування ситуації та впливу на неї (аналітико-психологічні, тактико-психологічні, техніко-психологічні уміння);

загальну культуру, навички та уміння професійного спілкування (з колегами, засудженими, їх родичами тощо);

саморегуляцію професійної та повсякденної поведінки;

психологічну стійкість до несприятливих чинників діяльності, у тому числі й стійкість до професійної деформації [7, с. 94].

О. В. Сахнік і В. І. Цюх у праці «Сучасні підходи до формування правової компетентності пенітенціариста» виділяють принципи формування правової компетентності персоналу ДКВС:

обов'язковість набуття потрібного обсягу правових знань усіма працівниками;

формування у персоналу переконання про те, що законодавчі норми є обов'язковими для всіх працівників;

продуманість, системність і повнота надання навчального матеріалу для персоналу;

індивідуальний та особистісно-орієнтований підхід до організації та проведення навчальних занять, що надасть можливість підвищити їх ефективність [8]. Ці ж принципи повною мірою стосуються й особливостей формування психологічної компетентності у працівників органів та установ виконання покарань.

О. С. Третьак у праці «Педагогічна система підготовки пенітенціарного персоналу до проведення соціально-виховної роботи» пропонує здійснювати спеціальну підготовку курсантів та слухачів до проведення соціально-виховної роботи із засудженими [11].

С. В. Кушнар'єв у праці «Формування професійної культури майбутніх співробітників правоохоронних органів» виділяє найбільш суттєві складові самовиховання майбутніх працівників ДКВС: інтелектуальну, духовно-культурну, моральну, фізично-валеологічну [6].

Крім того, О. В. Сахнік і В. І. Цюх пропонують основні напрями професійної підготовки, що забезпечить формування правової компетентності персоналу ДКВС:

- перший напрям присвячений розкриттю загальних засад функціонування працівників ДКВС (принцип законності, справедливості та ін.);
- другий напрям передбачає навчально-виховну роботу з персоналом (права людини, їх гарантія);
- третій (окремий) напрям забезпечує вивчення вимог антикорупційного законодавства, Кримінально-виконавчого кодексу України, Кримінального кодексу України, Кодексу України про адміністративні порушення [8].

Пропонуємо такі напрями професійної психологічної підготовки, що забезпечують формування психологічної компетентності персоналу органів та установ виконання покарань у процесі проходження служби:

- перший напрям передбачає розкриття теоретичних засад психології (теоретичний);
- другий напрям формування професійних умінь та розвиток професійно значущих якостей (практичний).

О. М. Скрябін у статті «Формування комунікативної та організаторської компетентності курсантів – майбутніх працівників карного розшуку – у ВНЗ МВС України» [10] розглядає особливості формування комунікативної та організаторської компетентності курсантів і виокремлює знання, уміння, навички та професійно значущі психологічні якості майбутніх працівників карного розшуку.

Л. Б. Сікорська у праці «Зміст комунікативної компетентності працівників ОВС та її розвиток» [9, с. 116–117] пропонує розвивати комунікативну компетентність у працівників органів внутрішніх справ та виділяє критерій її несформованості, а саме: невпевненість у своїх силах; підвищений рівень тривожності, нездатність контролювати свою поведінку та емоційні стани, вразливість, низька самооцінка, пригніченість, сором'язливість, схильність до самозвинувачень, пасивність, безініціативність у процесі виконання посадових обов'язків, надання переваги одноманітній роботі, слабко

виражене прагнення до досягнень і успіхів у професійній діяльності, ухилення від виконання додаткових обов'язків та ін.

І. Жукевич у праці «Професійна компетентність майбутнього правоохоронця: сутність і складові» пропонує формувати конфліктологічну, комунікативну, інформаційну, соціальну, лінгвосоціокультурну, психологічну компетентність [2].

В. М. Кійков у праці «Дослідження комунікативного компонента соціальної компетентності курсантів» [3] виділяє соціальні технології (лекції, тренінг, виховні заходи) розвитку комунікативної компетентності (комунікативної, перцептивної та інтерактивної складової спілкування).

Автор праці «Окремі аспекти розвитку комунікативної компетентності співробітників кримінальної міліції органів внутрішніх справ України» [4] пропонує для розвитку комунікативної компетентності працівників карного розшуку міліції соціально-психологічний тренінг та курс лекцій.

Крім того, О. М. Скрябін [10] вважає, що формування комунікативної компетентності полягає у розвитку цих знань та вмінь і пропонує програму їх розвитку, що включає лекції, розігрування різних ролей, тематичні дискусії та ділові ігри.

Цілком погоджуємось з думкою науковців про те, що «ефективність розвитку комунікативної компетентності суб'єктів правозастосовної діяльності залежить від системи психолого-акмеологічних умов і факторів» [4, с. 175].

Аналіз наукових праць дає можливість стверджувати, що відсутня модель психологічної компетентності персоналу ДКВС, не виділено етапи, форми та методи формування психологічної компетентності.

Формувати психологічну компетентність працівників ДКВС потрібно через вплив на окремі складові за допомогою лекцій, індивідуальних і групових бесід, тренінгів, дискусій. Для теоретичного напряму формування психологічної компетентності доцільно застосовувати лекції, бесіди, а для практичного рівня – тренінги, дискусії.

Вивчення праць науковців, дає можливість виділити джерела формування психологічної компетентності працівника ДКВС: середовище існування (сім'я, школа, друзі), середовище виконання службових обов'язків (умови установи виконання покарань, засуджені тощо), внутрішній потенціал особистості (можливості, здібності), набуті індивідуальні особливості особистості (мотивація, самооцінка тощо).

Висновки. 1. Напрями професійної психологічної підготовки персоналу ДКВС у процесі проходження служби: перший напрям передбачає розкриття теоретичних засад психології (теоретичний напрям); другий напрям формування професійних умінь та розвиток професійно значущих якостей (практичний напрям).

2. Для теоретичного напрямку формування психологічної компетентності доцільно застосовувати лекції, бесіди, а для практичного – тренінги, дискусії.

3. Джерела формування психологічної компетентності працівника органів та установ виконання покарань: середовище існування (сім'я, школа, друзі), середовище виконання службових обов'язків (умови установи виконання покарань, засуджені тощо), внутрішній потенціал особистості (можливості, здібності), набуті індивідуальні особливості особистості (мотивація, самооцінка тощо).

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отримані результати вказують на необхідність розробки моделі психологічної компетентності працівника ДКВС та цілісної програми психологічного супроводження розвитку психологічної компетентності у працівників органів та установ виконання покарань.

Список використаної літератури

1. Губарева О. С. Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : спец. 19.00.06 «Юридична психологія» / О. С. Губарева. – Х., 2005. – 18 с.

2. Жукевич І. Професійна компетентність майбутнього правоохоронця: сутність і складові / І. Жукевич // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи

[Електронний ресурс]. – 2013. – Вип. 6. – С. 54–60. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/OD_2013_6_7.

3. Кійков В. М. Дослідження комунікативного компонента соціальної компетентності курсантів / В. М. Кійков // Право і безпека. – Харків, 2013. – № 2 (49) – С. 200–204.

4. Ковалів М. В. Окремі аспекти розвитку комунікативної компетентності співробітників кримінальної міліції органів внутрішніх справ України / М. В. Ковалів // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія : психологічна. – Львів, 2014. – № 2. – С. 171–179.

5. Костенко В. А. Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / В. А. Костенко. – Хмельницький, 2008. – 20 с.

6. Кушнар'єв С. В. Формування професійної культури майбутніх співробітників правоохоронних органів / С. В. Кушнар'єв // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К. : КІВС, 2002. – (спецвипуск). – С. 101–106.

7. Медведєв В. С. Психологічна підготовка персоналу в умовах реформування пенітенціарної системи України / В. С. Медведєв // Проблеми пенітенціарної теорії і практики : бюлетень Київського інституту внутрішніх справ. – К. : РВВ Київського інституту внутрішніх справ, 1997. – № 1(2). – С. 92–95.

8. Сахнік О. В. Сучасні підходи до формування правової компетентності пенітенціариста / О. В. Сахнік, В. І. Цюх // Науковий вісник Інституту кримінально-виконавчої служби. – К., 2015. – №2 (10). – С. 132–140.

9. Сікорська Л. Б. Зміст комунікативної компетентності працівників ОВС та її розвиток / Л. Б. Сікорська // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – Львів, 2011. – № 1. – С. 106–119.

10. Скрябін О. М. Формування комунікативної та організаторської компетентності курсантів – майбутніх працівників карного розшуку – у ВНЗ МВС України / О. М. Скрябін // Право і суспільство : науковий журнал. – 2009. – № 2. – С.135–142.

11. Третяк О. С. Педагогічна система підготовки пенітенціарного персоналу до проведення соціально-виховної роботи / О. С. Третяк // Державна пенітенціарна служба України: історія, сьогодення та перспективи розвитку у світлі міжнародних пенітенціарних стандартів та Концепції державної політики у сфері реформування Державної кримінально-виконавчої служби України : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 28–29 берез. 2013 р.). – К. : Державна пенітенціарна служба України : ВД «Дакор», 2013. – С. 490–491.

Ятчук М. Современное состояние разработанности проблемы формирования психологической компетентности работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины

В статье раскрыто современное состояние разработанности проблемы формирования психологической компетентности работников органов и учреждений исполнения наказаний. Рассмотрены особенности формирования психологической компетентности работников Государственной уголовно-исполнительной службы Украины в процессе прохождения службы и профессиональной подготовки.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, психологическая компетентность, профессиональная психологическая подготовка, профессионально важные качества, развитие психологической компетентности.

Yatchuk M. The current state of the problem of formation of psychological competence of employees of the State Penitentiary Service of Ukraine

The article states that in the execution of criminal penalties in organs and penal institutions, the question arises ensure the effectiveness of professional activities employees of the State Penitentiary Service of Ukraine. The efficiency of professional work of staff of the State Penal Service of Ukraine is largely dependent on the level of psychological competence.

Reveals the current state of the problem of formation of psychological competence of workers and penal institutions. The features of formation of psychological competence of employees of the State Penitentiary Service of Ukraine in the process of service and training.

Directions professional psychological training, providing psychological competence formation personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine in the course of service: the first line disclosure provides theoretical foundations of psychology (theoretical course); The second formation of professional skills and develop professionally important qualities (practical course).

Indicated that generate psychological competence of employees of the State Penitentiary Service of Ukraine needs through its impact on individual components through lectures, interviews (individual and group), training and discussions. For theoretical direction of formation of psychological competence appropriate to use lectures, discussions and practical level - training and discussions.

Highlighted sources of the psychological and competency of penal institutions, habitat (family, school, friends), medium duty (conditions of penal institutions, prisoners, their relatives, etc.), the inner potential of the individual (opportunities, capabilities) acquired individual personality characteristics (motivation, self-esteem, etc.). The necessity of developing psychological model of competency and penal institutions, separation stages, forms and methods of formation of psychological competence and prepare an integrated program of psychological support in the psychological competence of service.

Keywords: professional competence, psychological competence, professional psychological training, professionally important qualities, developing psychological competence.